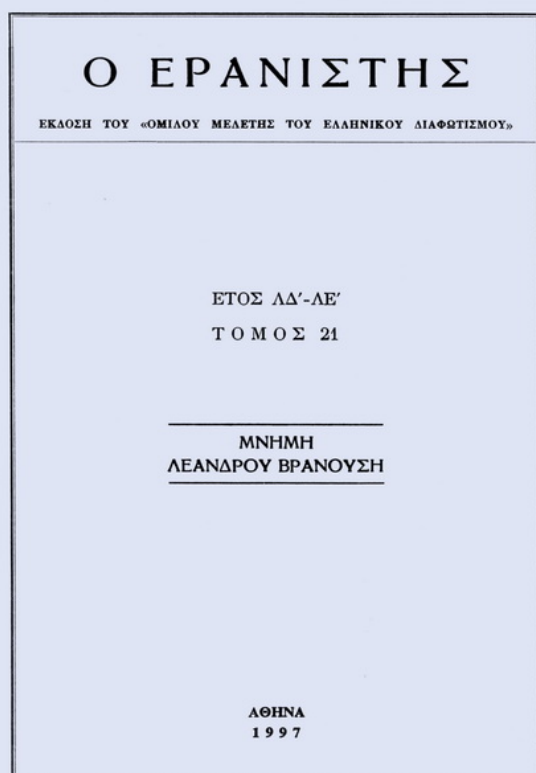

The Gleaner

Vol 21 (1997)

In Memoriam of Leandros Vranousis

Ανέκδοτη επιστολή του Περδικάρη προς τον Άνθιμο Γαζή ή περί καλού και κακού τύπου και «κακορρίζικων» διορθωτών

Ελένη Σταμπουλίδου

doi: [10.12681/er.227](https://doi.org/10.12681/er.227)

To cite this article:

Σταμπουλίδου Ε. (1997). Ανέκδοτη επιστολή του Περδικάρη προς τον Άνθιμο Γαζή ή περί καλού και κακού τύπου και «κακορρίζικων» διορθωτών. *The Gleaner*, 21, 396–402. <https://doi.org/10.12681/er.227>

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΑΝΘΙΜΟ ΓΑΖΗ "Η ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ ΚΑΙ ΚΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ
ΚΑΙ "ΚΑΚΟΡΡΙΖΙΚΩΝ" ΔΙΟΡΘΩΤΩΝ

Ο ΕΡΜΗΛΟΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΟΝΟ ΕΡΓΟ τοῦ Περδικάρη ποῦ ἐκδόθηκε ὅσο ὁ ἴδιος ζοῦσε. Ὡστόσο, φαίνεται πῶς ὁ ποιητής συνάντησε πολλές δυσκολίες ἕως ὅτου δεῖ τὸ ἔργο του τυπωμένο. Τὸ ποίημα ἐκδόθηκε τὸ 1817, ἀλλὰ γράφτηκε πολὺ νωρίτερα, τὸ 1806.¹ Στὸ διάστημα ποῦ μεσολάβησε μεταξὺ τῆς συγγραφῆς καὶ τῆς πολυπόθητης ἐκδοσης, τὴν ἐπιμέλεια τῆς ὁποίας ὁ ποιητής εἶχε ἀναθέσει στὸν Ἀνθιμο Γαζῆ, τὸ ἔργο λογοκριθῆκε ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ ἀστυνομία. Σύμφωνα μὲ ἀπόφαση τῆς λογοκρισίας, τοῦ ἐπιτράπηκε ἡ ἐκδοση «χωρὶς νὰ δηλωθεῖ ὁ τόπος ἐκδόσεως». Ἡ βιβλιογραφία ἀναφέρει ὡς τόπο ἐκδοσης τοῦ Ἑρμῆλου τόσο τὴ Βιέννη, ὅσο καὶ τὴ Αἰψία, καθὼς καὶ τὴν Πέστη, ὥστόσο ὅλα δείχνουν ὅτι ὁ Ἑρμῆλος εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴ Βιέννη. Πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὶς ἐκδοτικὲς περιπέτειες τοῦ ἔργου μπορεῖ νὰ ἀντλήσει κανεὶς ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Πολυχρόνη Ἑνεπεκίδη, *Συμβολαὶ εἰς τὴν μυστικὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, ὅπου ἐκτίθεται ἡ πορεία τῶν ἀποφάσεων τῆς λογοκριτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἀνάμεσα στὰ ἔγγραφα τῆς ἀστυνομίας, ὁ Ἑνεπεκίδης παραθέτει καὶ μία ἐπιστολὴ τοῦ Περδικάρη πρὸς τὸν Ἀνθιμο Γαζῆ, μὲ ἡμερομηνία 22 Δεκεμβρίου 1815. Ἐκεῖ ὁ Περδικάρης μοιάζει ἀνήσυχος, ἐπειδὴ δὲν ἔλαβε ἀπάντησιν σὲ μιὰ σημαντικὴ ἐπιστολὴ του:² «Πρὸ δύο περίπου μηνῶν ἀπέστειλα εἰς τὴν Βουδαπέστην τὸ ἔργον Ἑρμῆλος χωρὶς νὰ λάβω ὠστόσον ἀκόμη ἀπάντησιν, ἐὰν ἅς ἐταχυδρομήθῃ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν Βιέννην ἢ ὄχι». Βέβαιος ὁ Περδικάρης πῶς τὸ ἔργο του τελικῶς θὰ τυπωθεῖ, ἐκθέτει στὴ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς κάποιες ἐπιθυμίες του, σχετικὲς μὲ τὴν ἐκδοση, τὶς ὁποῖες προφανῶς εἶχε παραλείψει στὴν πρώτη, τὴ συνοδευτικὴ τοῦ χειρογράφου ἐπιστολή. Σύμφωνα μ' αὐτές, ἡ ἐκδοση πρέπει νὰ περιλαμβάνει τὴ γνωστοποίησιν γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ *Νοητοῦ διακόσμου*³ καὶ τὰ

1. Στὸ πλαίσιο τῆς διδακτορικῆς μου διατριβῆς, μὲ θέμα «Μιχαὴλ Περδικάρης, Ἑρμῆλος ἢ Δημοκριτογράφειτος, κριτικὴ καὶ σχολιασμένη ἐκδοσις», ποῦ ἐτοιμάζω στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἀμβούργου, ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Καθ. κ. Ἀθανασίου Καμπύλη, νιστοποιήσα πρόσφατα ὅτι τὸ ἔργο γράφτηκε ἑνδεκα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδόσιν του.

2. Πολυχρόνης Ἑνεπεκίδης, *Συμβολαὶ εἰς τὴν μυστικὴν πνευματικὴν καὶ πολιτιστικὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως*, Akademie - Verlag Berlin 1960, σ. 70.

3. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἔργα τοῦ Περδικάρη ποῦ δυστυχῶς ἔχουν χαθεῖ, ἢ τέλος πάντων δὲν ἔχουν ἔρθει ἀκόμη στὸ φῶς. Στὴν *Προδιοίκησιν*, ὅπου ἀνακοινώθηκε τελικὰ ἡ «Εἵδησις διὰ τὴν προθύστερον ἐκδοσιν τοῦ *Νοητοῦ διακόσμου*»,

ονόματα τῶν συνδρομητῶν, ὅσους ὁ ἴδιος ὁ Περδικάρης ἐξασφάλισε, καθὼς καὶ αὐτῶν πού ἐνδεχομένως θὰ ἐξασφαλίσει ὁ Γαζής «διὰ τοῦ Λογίου Ἑρμού». Ὁ ποιητὴς τονίζει ἐπίσης ὅτι ἡ ἔκδοση πρέπει νὰ γίνῃ «δι' ὠραίων στοιχείων εἰς σχῆμα ὄγδον».

Τὰ «ὠραῖα στοιχεῖα», καὶ ἡ ἄψογη ἔκδοση πού ἀπαιτεῖ, πιστεύει ὁ Περδικάρης ὅτι μποροῦν νὰ ἐξασφαλιστοῦν σὲ δύο πόλεις: εἴτε στὴ Βιέννη, εἴτε στὴ Λιψία· σίγουρα πάντως ὄχι στὴν Πέστη. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐκθέτει ὁ ποιητὴς σὲ μία ἄλλη ἐπιστολή, πού προηγεῖται χρονικά, καὶ τῆς ὁποίας τὴν υπαρξὴ ἤδη ἐμαντεύσαμε: πρόκειται γι' αὐτὴν πού συνόδευσε τὸ χειρόγραφο τοῦ Ἑρμήλου, ὅταν ὁ ποιητὴς τὸ ἔστειλε στὸν Ἀνθιμο Γαζή, στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1815, δύο περίπου μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τῆς 22 Δεκεμβρίου. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ βρίσκεται σήμερα στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, καὶ φυλάσσεται στὸ ἀρχεῖο Σακελλαρίου. Τὴ δημοσιεύω ἐδῶ, μὲ ἐλάχιστες ἐπεμβάσεις, ὅσες ἦταν ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ὀρθογραφικὴ ἐξομάλυνση.⁴

[Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης, Ἀρχεῖο Σακελλαρίου, χάρτινος κώδικας, διαστάσεις 0,18 × 0,24, πυκνὲς ὑδάτινες γραμμές, ὑδατόσημο πού παριστάνει τὰ ἀρχικὰ D C]

*Πανοσιολογιώτατε καὶ σεβασμιώτατέ μοι ἄγιε ἀρχιμανδρίτα
Τὴν σεβασμιωτάτην μοι πανοσιολογιότητά Σου πανευλαβῶς προσκυνῶ.*

Μετὰ τὴν εὐλαβητικὴν μου προσκύνησιν κ' ἐρώτησιν τῆς ἐφετωτάτης μοι ἀγαθῆς ὑγείας Σου Σ' εἰδοποιῶ, ὅτι ἐγὼ μὲν ἐμποδίσθην ἀπὸ τὰ καιρικὰ περιστατικά, καὶ δὲν ἐδυνήθην νὰ ἔλθω εἰς τὰ αὐτόθι, ὡς ἐπόθην καὶ ἠλπίζα. ἀλλ' ὁ ἐντιμότερος Κύριος Ἰωάννης Ἀγόρα ἐλθὼν εἰς Κοζάνην ἔλαβε τὴν καλωσύνην νὰ καταβάλει εὐθὺς μόνος τὰ ἔξοδα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἀνοτυχοῦς μου Ἑρμήλου, τὸν ὁποῖον καὶ στέλλει μὲ τὰ φορτώματά του εἰς Πέστιαν τῆς Οὐγκαρίας πρὸς τὸν ἐντιμότερον Κύριον Ἀλέξανδρον Δορμούση. Τὸν ἐσύστησα κ' ἐγὼ εἰς τὴν φιλογένειάν του καὶ τὴν καλοκάγαθίαν του, καὶ τὸν ἔγραφα ὅτι νὰ μὴ γελασθῇ καὶ τὸν ἐκδώσῃ εἰς Πέστιαν ὅπου εἶναι καὶ ὁ τύπος ὃχι τόσο καλός, καὶ οἱ διορθῶται κακοῤῥίζικοι, ἀλλὰ νὰ τὸν ἐξαποστείλῃ αὐτόσι εἰς Βιέννην πρὸς τὴν πανοσιολογιότητά Σου. Ἡ Πανοσιολογιότης Σου βέβαια ἐσύναξε ἕως τοῦ νῦν καὶ συνδρομητάς, ἔχεις καὶ εἰς τὴν τυπογραφίαν χαρακτῆρας ἀξιολόγους καὶ διορθωτάς ἀκριβεῖς, καὶ ὡς μέλος τῆς τσενσούρας ἐμπορεῖς νὰ κρίνῃς, ἂν ᾖναι

δηλώνει ὁ ποιητὴς πὼς ἐπιθυμία του ἦταν νὰ προηγηθεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ Νοητοῦ διακόσμου τῆς ἔκδοσης τοῦ Ἑρμήλου. Τὸ πρῶτο ἦταν ἔργο γραμμένο «αδιδασκαλικῶς καὶ ἀποδεικτικῶς», καὶ θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσει ὡς εἰσαγωγὴ στὸ δεύτερο, πού ἦταν γραμμένο «ποιητικῶς καὶ ἀστείως», ἐνῶ κοινὸς ἦταν ὁ σκοπὸς τους: ἡ καταγγελία τῆς «παρούσης τοῦ αἰῶνος καταστάσεως» βλ. Προοιόκησις εἰς τὸν Ἑρμήλον, 1817, σ. 136.

4. Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὸν κ. Β. Π. Καραγιάννη, διευθυντὴ τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, πού μοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνω ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς.

τρόπος νὰ τυπωθῇ εἰς Βιέννην τὸ ποίημα ἢ πρέπει νὰ σταλθῇ εἰς τὴν Λειψίαν, καὶ ἂν συμφέρῃ νὰ ἐκδοθοῦν δύο χιλιάδες σώματα, ἢ καὶ τρεῖς, καὶ ὡς φιλογενῆς καὶ ὡς φιλοπερδικαίρις θέλει στοχασθῆς, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, τὸ συμφερότερον. Ἰδοὺ λοιπὸν εἰδοποιῶ καὶ τὴν πανοσιολογιότητά Σου περὶ τούτων, νὰ μὴ χάνωμεν τὸν καιρὸν, ἀλλὰ νὰ ἐκδοθῇ μίαν ὥραν προτιήτερα. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸ παρὸν πανευλαβῶς, μένω δὲ διὰ βίον

8 Ὁκτωβρίου 1815 Ἐκ Κοζάνης

τῆς σεβασμιότητος μοι πανοσιολογιότητός Σου

φίλος ἐλλικρινῆς

Μ. ὁ Περδικαίρις.

στὸ ὑπισθόφυλλο σημειώνεται:

Τῷ πανοσιολογιωτάτῳ καὶ σεβασμιωτάτῳ μοι ἀρχιμανδρίτῃ Κυρίῳ Ἀιθίμῳ Γαζῇ, εὐλαβῶς.

Εἰς

Βιέννην

Ἡ παρούσα ἐπιστολὴ καταφέρει, μέσα σὲ εἴκοσι ἀράδες, νὰ μᾶς δώσει πολλὰ καὶ χρησιμότερες πληροφορίες. Ὅμως ἂς πάrouμε τὰ πράγματα ἀπ' τὴν ἀρχή. Ὁ Περδικαίρις δηλώνει ὅτι τὰ καιρικά περιστατικά δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ταξιδέψῃ ὁ ἴδιος στὴ Βιέννη, προκειμένου νὰ ἐπιμεληθεῖ προσωπικῶς τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἑρμῆλου του. Τὴ φροντίδα τοῦ ἔργου, οἰκονομικὴ καὶ ὅχι μόνον, ἀνέλαβε ὁ Ἰωάννης Ἀγόρα. Ἡ οἰκογένεια Ἀγόρα ἦταν παλιὰ οἰκογένεια τῆς Κοζάνης, καὶ μέλη της διέπρεψαν ὡς μεγαλέμποροι στὴν Πέστη. Στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τοῦ Ἑρμῆλου τονίζεται ὅτι οἱ αὐτάδελφοι Ἀγόρα «προεκατέβαλον τὰ τοῦ Τύπου ἔξοδα».⁵ Νὰ ἦταν ἄραγε αὐτὸς ὁ Ἀγόρα ὁ φίλος ποὺ «μετὰ πόθου πολλοῦ» εἶχε ἤδη στὰ 1811 ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Περδικαίρι νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Ἑρμῆλου; Σὲ ἓνα ἄλλο ἔργο του, ποὺ ὅπως ξέρουμε δὲν κατάφερε νὰ τὸ ἐκδώσῃ ὅσο ζοῦσε, τὸν Ρήγα, ὁ ποιητὴς σημειώνει:⁶ «Ἐγὼ τότε ἤμην ἕτοιμος ν' ἀντιγράψω τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Ἑρμῆλου, νὰ τὸν ἐγχειρίσω εἰς τὸν φίλον, ὁ ὁποῖος μετὰ πόθου πολλοῦ μ' εἶχε τὸν ζητήσῃ νὰ τὸν ἐκδώσῃ».

Ἡ ὑπόθεση μοιάζει πιθανή, ἀφοῦ φαίνεται πὼς ὁ Ἀγόρα ἐνδιαφερόταν ζωηρὰ γιὰ τὸν Ἑρμῆλο. Ὡστόσο, διάφορες ἀντιξοότητες φαίνονται πὼς δὲν ἐπέτρεψαν τότε τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου. Τὸ ἄλλο πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς ἐπιστολῆς εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος

5. Βλ. «Κατάλογος συνδρομητῶν τῶν Φιλοκαλῶν καὶ φιλομουσῶν Συνδρομητῶν τῆς τοῦ Ἑρμῆλου ἐκδόσεως», στὴ: Προδιόκησις εἰς τὸν Ἑρμῆλον ἢ Δημοκριτοῦ κλειστον, 1817, σ. 173.

6. Βλ. Α. Βρανούσης, «Ρήγας ἢ Κατὰ Ψευδοφιλελλήνων. Ἀνέκδοτον ἔργον τοῦ Μιχαήλ Περδικαίρι (1811)», Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου 11 (1961). Ὁ τόμος τῆς Ἐπετηρίδας κυκλοφόρησε τὸ 1997.

Δορμούση. Στὸν Κατάλογο συνδρομητῶν⁷ ἀναφέρεται: «Ὁ Ἐντιμότατος Κύριος Ἀλέξ. Δορμούση οἱ ἐκ Τορνάβου τῆς Θετταλίας». Στὸν Δορμούση αὐτὸν ἔδωσε ὁ Περδικάρης ὁδηγίης πού θά ἐξασφάλιζαν τὴν ἄρτια ἐκδοση τοῦ ἔργου του. Ὁ Ἀλ. Δορμούση δὲν «πρέπει νὰ γελασθῇ» καὶ νὰ κάνει τὸ μοιραῖο λάθος νὰ ἐκδώσει τὸν πολύτιμο *Ερμῆλο* στὴν Πέστη, σὲ μιὰ πόλιν δηλαδὴ ὅπου «ὁ Τύπος εἶναι ὅχι τόσο καλὸς καὶ οἱ διορθωταὶ κακοῤῥίζικοι». Ἐπιθυμία τοῦ Περδικάρη εἶναι νὰ ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο στὴ Βιέννη, καὶ σὲ περίπτωσιν πού αὐτὸ δὲν καταστεῖ δυνατό, θεωρεῖ πῶς καὶ ἡ Λιψία εἶναι κατάλληλη νὰ περιβάλλει τὸν *Ερμῆλο* μὲ τὸν πρέποντα σεβασμό. Γιατί ἄραγε ὁ Περδικάρης ἀπορρίπτει τὴν Πέστη; γιατί ἀπ' τὴν ἄλλη βάζει στὴν πρώτη θέσιν προτεραιότητος τὴ Βιέννη, καὶ στὴ δευτέρα τὴ Λιψία;

Στὴν Πέστη λειτουργοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ τυπογραφεῖο Trattner καὶ Karolyi, πού σὲ πολλὰς ἐκδόσεις ὀνομάζεται «Ἑλληνικὸν Τυπογραφεῖον». Στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἰωσήφου Λέττινερ τῆς Πέστας θὰ τυπώσῃ στὰ 1787 ὁ Γεώργιος Ἰωάννου Ζαβίρας τὸ ἔργο τοῦ *Ιατρικαὶ Παρατηρήσεις*.⁸ Γενικότερα, στίς ἐνδείξεις τῶν ἐκδόσεων τῶν ἑλληνικῶν ἐντύπων πού βλέπουν τὸ φῶς στὴν Οὐγγαρία σημειώνονται ξένα καὶ ὅχι ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἀνῆλκν σὲ Οὐγγρους καὶ ἴσως ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ὁ Περδικάρης ἀμφισβητεῖ τὴν ἀξία τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν. Οἱ διορθωτὲς πάλι ἴσως εἶναι «κακοῤῥίζικοι» γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο: ἦσαν ξένοι. Ὁ Πατρινέλης σημειώνει σχετικὰ:⁹ «Ἀπὸ τὰ πολὺ πρῶιμα χρόνια τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐκδότες ἀπασχολοῦσαν λόγιους Ἕλληνας ὡς διορθωτὲς καὶ γενικότερα ὡς ἐπιμελητὲς τῶν ἐκδόσεών τους». Ὁ ἴδιος θεωρεῖ πῶς μιὰ αἰτία παρειασφρήσεως τυπογραφικῶν λαθῶν ἦταν τὸ γεγονός πῶς συχνὰ οἱ στοιχειοθέτες δὲν ἦταν Ἕλληνες. Ὁ Καίσαριος Δαπόντες θὰ γράψῃ καὶ αὐτὸς γιὰ κακοῤῥίζικους διορθωτὲς:

Εἶναι δὲ πάλιν μερικοί, ὅτιον τὰ διορθώνουν
τάχατες, ὅμως τὰ χαλοῦν αὐτὰ καὶ τὰ τυφλώνουν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς δὲν μοιάζει καθόλου εὐχαριστημένος μὲ τὸν διορθωτὴ τοῦ ἔργου τοῦ *Φιλοθέου Παρόργα*:¹⁰ «Τὰ Παρόργα ὁ παπᾶς τὰ ἐτύπωσε παρόργως. Περισσότερα εἶναι τὰ λάθη, παρὰ αἱ λέξεις τοῦ συγγράμματος. Τί νὰ κάμω; παπᾶς εἶναι, ὁ Θεὸς ἄς τὸν συγχωρήσῃ».

Ὁ παπᾶς πού τύπωσε παρόργως δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἀνθίμο Γαζῆ, ὁ ὁποῖος στὰ 1800 ἐπιμελήθηκε τὴν ἐκδοσὴ τῶν *Παρόργων* στὴ Βιέννη. Δὲν ξέρουμε ποῦ ἀρχίζει καὶ ποῦ τελειώνει τὸ δίκιο τοῦ Κωνσταντᾶ στὴν καταγγελία του αὐτῇ· σίγουρα πάντως ὁ Περδικάρης δὲν θὰ συμ-

7. Βλ. «Κατάλογος συνδρομητῶν...», ὁ.π., σ. 172.

8. Βλ. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique*, XIIIe s., 2, σ. 474.

9. Χρ. Πατρινέλης, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1476-1821)*, *Περὶ ἑλληνικῆς μαθηματικῆς*, Θεσσαλονίκη 1989.

10. Βλ. Χρ. Πατρινέλης, *Τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον...*, ὁ.π.

Ἐφημερίς, Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, Εἰδήσεις διὰ τὰ Ἀνατολικά μέρη, Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος καὶ Καλλιόπη. Οἱ περισσότεροι στοιχειοθέτες καὶ διορθωτὲς εἶναι Ἕλληνες καὶ οἱ ἐκδόσεις ἔχουν ἐλάχιστα λάθη. Στὴ Βιέννη θὰ τυπώσῃ ὁ Ρήγας τὰ ἔργα του, καὶ μάλιστα τὴ *Μεγάλῃ Χάρτι* τῆς Ἑλλάδος στὰ 1797, ποὺ ὁ Βρανούσης θὰ τὴν χαρακτηρίσῃ «ἄθλο ἐκδοτικό». ¹¹ Στὴ Βιέννη προτιμᾷ λοιπὸν ὁ Περδικάρης νὰ ἐκδοθεῖ τὸ ἔργο του, ξέρεي ὅμως ὅτι ἐκεῖ δρᾷ ἡ λογοκρισία, καὶ ἴσως δὲν «εἶναι τρόπος» νὰ ἐκδοθεῖ ἐκεῖ τὸ ποίημα. Παρακαλεῖ τὸν Γαζῆ «ὡς μέλος τῆς τσενσούρας» νὰ τὸ κρίνει αὐτό. Ὁ Γαζῆς δὲν ἀνῆκε βεβαίως ποτὲ στὴν ἐπιτροπὴ λογοκρισίας τῆς Βιέννης, καὶ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καταλάβει κανεὶς τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Περδικάρης. Παίρνει μήπως ἀφορμὴ ἀπὸ τὶς θερμὲς σχέσεις ποὺ διατηροῦσε ὁ ἐκδότης τοῦ Λόγιου Ἐρμῆ μετὰ τὸν Κόπιταρ, ἐπίσημο λογοκριτὴ τοῦ αὐστριακοῦ κράτους; Ὁ ἴδιος ὁ Γαζῆς εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἄδεια κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Κόπιταρ. ¹² Ὡστόσο, ὁ φιλέλληνας λογοκριτὴς δὲν μπόρεσε νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς πράκτορες τῆς ἀνώτατης διεύθυνσης τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας, ποὺ παρακολοῦσαν τὸν Γαζῆ, καθὼς καὶ τὴν κίνησιν καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ περιοδικοῦ. ¹³ Ὅτιδῆποτε καὶ ἂν ἔχει στὸ μυαλό του ὁ Περδικάρης μετὰ τὴ φράση «ὡς μέλους τῆς τσενσούρας», εἶναι βέβαιος ὅτι ὁ Γαζῆς μπορεῖ νὰ ἀποφασίσῃ ἂν τὸ ἔργο εἶναι δυνατόν νὰ ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὴν τσενσούρα ἢ ὄχι.

Σ' αὐτὴν τὴ δεύτερη περίπτωσιν, ὁ ποιητὴς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκδοθεῖ ὁ Ἐρμῆλος του στὴ Λιψία. Ἡ δεύτερη ἐπιλογὴ τοῦ Περδικάρη εἶναι πραγματικὰ εὐστοχῇ. Ἡ Λιψία ἀναδείχτηκε κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18ου αἰῶνα σημαντικὸ κέντρο ἐκδόσεων ἑλληνικῶν βιβλίων. Ἐκεῖ θὰ ἐκδοθεῖ ἡ *Λογικὴ* τοῦ Βούλγαρη, ἐκεῖ τὰ *Στοιχεῖα Φυσικῆς* τοῦ Νικ. Θεοτόκη, καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄλλα ἑλληνικὰ κείμενα. Ἐκεῖ ἐπικρατοῦν πολὺ καλὲς συνθῆκες γιὰ ὅσους ἐπιζητοῦν νὰ ἀποφύγουν τὴ λογοκρισία, ἀφοῦ εἰδικοί προστατευτικοὶ νόμοι δημιουργοῦν μία ἀτμόσφαιρα ἐλευθεροτυπίας. Ὁ Σκιαδᾶς σημειώνει σχετικὰ: ¹⁴ «Ἡ ἑλλειψὶς τῆς λογοκρισίας προσανατόλισε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τοὺς διανοομένους κάθε ἐθνικότητος πρὸς τὴν Λιψία. Οἱ Ἕλληνες διανοομένοι μάλιστα, ποὺ εἶχαν γίνει κιόλας ὁ στόχος ὄλων τῶν κρατούντων, ἀνῆκουν σὲ τούτῃ τὴν μεγάλῃ στρατιᾷ τῶν φυγάδων γιὰ καλύτερες ἐκδοτικὲς συνθῆκες». Ὡστόσο, ὅπως καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς Πέστης, σημειώνονται μόνο ξένα ὀνόματα τυπογράφων καὶ ἐκδοτῶν στὴ βιβλιογραφία τῆς Λιψίας. Μήπως γι' αὐτὸ ὁ Περδικάρης βάζει τὴ γερμανικὴ πόλιν στὴ δεύτερη θέση ἐπιλογῆς;

11. Βλ. Α. Βρανούσης, *Ρήγας*, Βασικὴ Βιβλιοθήκη 9, Ἀθήνα 1957, σ. 49.

12. Βλ. σχετικὰ: Πολ. Ἐνεπεκίδης, *Κοραῖς, Κούμας, Κάλβος*, Ἀθήνα 1967, στὸ κεφ. «Ὁ Κόπιταρ καὶ οἱ Ἕλληνες», σ. 166.

13. Βλ. σχετικὰ: Πολ. Ἐνεπεκίδης, *Συμβολαὶ...*, ὁ.π., ὅπου ἓνα κεφάλαιο ἀφιερώνεται στὸν Ἀνθίμο Γαζῆ.

14. Νίκος Σκιαδᾶς, *Χρονικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας*, Τόμος Πρῶτος 1476-1828, Ἀθήνα 1976, σ. 158.

Στὴ Βιέννη ἢ στὴ Λιψία, ἐκεῖνο ποὺ προέχει εἶναι νὰ ἐκδοθεῖ ὁ *Ερμῆλος* «μὴν ὥραν προτύτερα». Ὁ Περδικάρης εἶναι σίγουρος πὼς ὁ Γαζής εἶναι ὄχι μόνον «φιλογενής», ἀλλὰ καὶ «φιλοπερδικάρης» καὶ ἔτσι θὰ ἀποφασίσαι «τὸ συμφερότερον» καὶ θὰ φροντίσει νὰ ἐκδοθοῦν «δύω χιλιάδες σῶματα, ἢ καὶ τρεῖς». Ἄν σκεφεῖ κανεὶς ὅτι τὸ μέσο tirage τῶν ἐκδόσεων τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν ὁποία μιλάμε εἶναι περίπου 2.000 καὶ λίγο παραπάνω, ὁ Περδικάρης φαίνεται πὼς δὲν ζητάει μὲν παράλογα πράγματα, παρουσιάζεται ὅμως ἄρκετὰ αἰσιόδοξος καὶ σίγουρος γιὰ τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του.

Εἶδαμε λοιπὸν τίς ἐπιθυμίες τοῦ Περδικάρη σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ *Ερμῆλου*. ὡς ποῦ σημεῖο ἄραγε ἐπαληθεύτηκαν οἱ ἐπιθυμίες αὐτές; Κατ' ἀρχήν, ποῦ ἐκδόθηκε τελικῶς τὸ ἔργο; Ὅπως σημειώσα καὶ στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ σημειώματος, ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὑποδεικνύουν ὡς τόπο ἐκδοσης τὴ Βιέννη—πιθανὸν στὸ τυπογραφεῖο τοῦ «Σνεῖρερ»—καὶ δικαιώνουν τίς προσδοκίες τοῦ ποιητῆ. Ἡ ἐκδοση πραγματοποιήθηκε τὸ 1817, δηλαδὴ τουλάχιστον ἐνάμιση χρόνο ἀφότου γράφτηκε ἡ ἐπιστολὴ ποὺ μελετᾶμε.¹⁵ Δὲν ἔγινε δηλαδὴ «μὴν ὥρα προτύτερα», ἀλλὰ βεβαίως γνωρίζουμε πὼς βασικὴ αἰτία γιὰ τὴν ὅποια καθυστέρηση εἶναι οἱ ἐργασίες τῆς λογοκριτικῆς ἐπιτροπῆς. Ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς παραγγέλθηκαν 1115 ἀντίτυπα, ὄχι ὅσα ἤλπιζε ὁ Περδικάρης, ἀλλὰ πάντως ἄρκετά. Τέλος, ἂν πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τίς συμπληρωματικὲς ἐπιθυμίες τῆς δεύτερης ἐπιστολῆς, ἡ ἐκδοση ἔγινε «εἰς σχῆμα ὕγδον», ἀλλὰ καὶ «δι' ὥραιων στοιχείων». Τὰ τυπογραφικὰ λάθη δὲν λείπουν, ὅμως σίγουρα δὲν εἶναι περισσότερα ἀπὸ τίς λέξεις τοῦ συγγράμματος, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ παράπονο τοῦ Κωνσταντῆ σχετικὰ μὲ τὸ δικό του ἔργο. Δὲν ξέρω πόσο εὐχαριστημένος ἔμεινε ὁ Περδικάρης μὲ τὴν ἐκδοση τοῦ *Ερμῆλου* του. Ἴσως ἡ ἀπάντηση νὰ βρίσκεται σὲ κάποια ἄλλη ἐπιστολὴ του, ποὺ περιμένει κρυμμένη σὲ κάποιο ἀρχεῖο τῆ σειρᾶ της νὰ ἐρθεῖ στὸ φῶς.

ΕΛΕΝΗ ΣΤΑΜΠΟΥΛΙΔΟΥ

ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ THOMAS HOPE ANASTASIUS

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΕΣ ἐκδοτικὲς ἐπιτυχίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνα στὴν Ἀγγλία ὑπῆρξε τὸ μυθιστόρημα *Anastasius, or, Memoirs of a Greek; written at the close of the eighteenth century*, ποὺ κυκλοφόρησε ἀρχικὰ ἀνώνυμα τὸ 1819 σὲ δύο διαφορετικὰ σχήματα. Ἡ ἐπιτυχία του ἦταν ἄμεση καὶ ἐντυπωσιακή. Τὸ μυστήριό γύρω ἀπὸ τὸν

15. Δὲν γνωρίζουμε, γιὰ τὴν ὥρα, τὸ μῆνα ἐκδοσης, γι' αὐτὸ δὲν μπορούμε νὰ προσδιορίσουμε ἀκριβέστερα πόσο καθυστέρησε ἡ ἐκδοση.